

una carta de
LOUIS ARAGON sobre
ROBERT WILSON

CARTA OBERTA A ANDRÉ BRETON

**SOBRE "LA MIRADA DEL SORD",
L'ART, LA CIÈNCIA I LA LLIBERTAT**

El 1971 el poeta Louis Aragon va anar al Théâtre de la Musique de París, anteriorment conegut com a Gaité-Lyrique, i va quedar commocionat pel que va veure: una funció de "La mirada del sord", l'obra amb què Robert Wilson va consagrar-se com un dels creadors teatrals més revolucionaris del moment. Aragon va sentir que l'espectacle era la culminació del somni surrealista que un grup d'amics i artistes com André Breton, Paul Éluard, Luís Buñuel i ell mateix havien perseguit quaranta anys enrere. Un document singular sobre el naixement d'una nova avantguarda.

Estimat André,

hi havia poques possibilitats que et tornés a escriure mai una carta. Fa prop de quaranta anys que no em passava pel cap. No ho he fet *mentre vivies*, i després... Recordo la meva indignació en un país llunyà, i a més a més socialista, quan un desconegut em va donar una carta per al difunt Eluard, suplicant-me que la diposités a la seva tomba. No és pas el que faig amb tu ara. T'escric perquè no vaig fer-ho *abans*, per bé que tots els indicis feien pensar que la tardor de 1965 ens hauríem pogut trobar, almenys un cop, en alguna banda, en un d'aquells llocs d'altre temps marcats pel miracle, en un cafè que per sort fos encara ell mateix (el *Tout va bien* ja no existia i *La Régence*, on Nadia va esperar-te en va, havia canviat tant que l'espectre de Diderot n'havia fugit), o al *Palais des Miracles* que encara existeix en el Museu Grévin, o a la plaça Maubert d'on va envolar-se Etienne Dolet, o en el Pont dels Suïcides a les Buttes-Chaumont... Això no va succeir, però el miracle s'ha produït, el que esperàvem, del qual parlàvem (recordes aquell passeig al llarg de les Tulleries en què em vas dir: *Si mai deixéssim de creure en el miracle...*), el miracle s'ha produït quan ja feia temps que havia deixat de creure-hi. Aquests darrers dies. En un teatre que fou l'antiga Gaité-Lyrique, recordes aquella llarga estada a la plaça, davant de la Gaité, un dia de maig del 1918 abans que ens separessin? Devia ser un diumenge, el silenci era absolut. Ni un cotxe de cavalls, cap taxi estossegant. Tu em vas dir: "Escolta el silenci", i vam riure per tots els cavalls que no renillaven davant la idea d'escoltar el silenci... de sobte, amb una seriositat absoluta, encara vas dir-me: "Que ens n'hem tornat, de sords, per creure'ns que París és muda..." Doncs bé, precisament allà s'ha produït el miracle. El silenci. L'obra que hi representaven –però era una obra? i la representaven? qui?– es deia *La mirada del sord*, amic meu. Arribaves des de l'infern de París, a través del rebombori del bulevard Sebastopol, i de sobte ja no tenies, o gairebé, necessitat de les orelles. El món d'un infant sord s'obria davant nostre com una boca muda. Per més de quatre hores viuríem en aquest univers en el qual, en absència de mots, de sons, seixanta personatges no tindran cap paraula per articular. Vull dir-t'ho de seguida, André, perquè fins i tot si els que han inventat aquest espectacle no ho saben és per a tu que l'interpreten, per a tu que t'hauria agradat com a mi, *fins a embogir*. Perquè n'estic embogit. Escolta el que dic als que tenen orelles, pel que sembla, per no sentir-hi: *Mai no he vist res de més bell en aquest món d'ençà que vaig néixer, mai dels mais cap espectacle no ha arribat a la sola de la sabata d'aquest, perquè és alhora la vida desperta i la vida a ulls clucs, la confusió que es produeix entre el món de cada dia i el món de cada nit, la realitat barrejada amb el somni, tot allò que és inexplicable en la mirada del sord.*

Hi ha qui diu d'aquest gran Joc del Silenci, d'aquest miracle dels homes i no dels déus, que és surrealisme de pacotilla, surrealisme d'aparador, què sé jo! Perquè a hores d'ara el surrealisme és en boca de tothom, diuen d'una barraca una mica

barroca que és una casa surrealista, tothom vol ser, els vells de la nostra època i d'altres que han sorgit més endavant de l'humus que vam deixar, tothom vol ser, s'anomena surrealista, i, gràcies a Déu!, que els sords no els senten. L'espectacle de Bob Wilson (que em perdoni que prefereixi el diminutiu al seu nom de pila), l'espectacle de Bob Wilson que ens arriba d'Iowa no és en absolut surrealisme, com li resulta còmode de dir a la gent, sinó que és allò que nosaltres, de qui va néixer el surrealisme, vam somniar que sorgís després de nosaltres, més enllà de nosaltres, i m'imagino l'exaltació que hauries mostrat a gairebé cada instant d'aquesta obra mestra de la sorpresa, en la qual l'art de l'home sobrepassa a cada respiració del silenci el suposat art del Creador. Potser hauries dit d'aquest producte de l'esdevenidor el que vas dir dels mags del passat, de les *Nits* de Young, de Swift, de Sade, de Chateaubriand, de Constant, d'Hugo, de Desbordes-Valmore, d'Aloysius Bertrand, d'Alphonse Rabbe, etc, que no eren surrealistes en absolut sinó surrealistes en alguna cosa, igual que Edgar Allan Poe, que Baudelaire o Rimbaud, Mallarmé, Jarry... i vaja, que el més bell, el més proper al cap i a la fi d'aquest espectacle és el que tu vas trobar per a Germain Nouveau, dient que era *surrealista en la besada*, i tots els pintors remarcats de Seurat a André Masson... però fins i tot vull dir més, fins a l'extrem que juraria a Déu que hauries escrit que Bob Wilson és, seria, serà – hauria calgut el futur – surrealista pel silenci, per bé que això podria dir-se de tots els pintors, però que Wilson és la unió del gest i del silenci, del moviment i d'allò inaudit.

És impossible que no ho vegis, André, és impossible que no sentis aquesta prodigiosa absència de soroll que molt endavant de l'espectacle ve encara a subratllar una música sovint llunyana, feble i sense relació amb aquesta parla del cos que no té cap necessitat de l'orella. Ah, penso en aquell moment, som en un país de mines, amb un abocador de mineral a l'horitzó, mil coses que se succeeixen, precisament aquí s'obre, com si fóssim en William Blake, una mena de boca de l'infern, però allà en un racó, sense preocupar-se gens de la multitud que s'agita al seu voltant, concentrat en ell mateix, un noi mig nu dansa a contratemps dels altres, no a contratemps, perquè ell no en fa cap mena de cas i no es preocupa ni del lloc on és a escena ni dels que passen, en una dansa per al seu propi plaer, una improvisació contínua allà, a la dreta, una mena de satisfacció que prové d'ell mateix, com una rialla que no se sentís.

Imagina que hi ha també el problema del temps, amb l'ésser humà com a rellotge: aquells nois i aquelles noies que travessen pel fons de l'escenari en el límit amb allò que és desconegut, és una platja, una pista de carreres... com senzills corredors d'esquerra a dreta, de dreta a esquerra, i un retorn perpetu, i que són el rellotge del temps humà; o bé aquells homes-peixos arrossegant-se damunt de l'escena a primer terme, els colzes fent d'aletes natatòries, d'una banda a l'altra de l'escenari, i tornem a començar; o encara el temps-objecte marcat per una cadira que

triga més de quatre hores en baixar del teler penjada a l'extrem d'una corda. Doncs bé, no, senyors, això no és surrealisme, és a dir, per a vosaltres una cosa classificada, un objecte de tesi, d'ensenyament, de Sorbona, no, no i no! Però és el somni dels que vam ser, és l'*esdevenidor* que vam predir.

Si jo ho pretengués, com fer-ho, és impossible, fins i tot acudint a Raymond Roussel i Lewis Carroll, per donar-ne una idea, si volgués trobar de totes passades un precedent a aquest espectacle em caldria transcriure un text, André, del qual et vas servir un cop¹. Es tracta d'un fragment de *La meua vida*, de Jérôme Cardan, on aquest gran matemàtic explica els somnis de la seva infantesa, quan el seu pare l'obligava a quedar-se al llit *fins a la tercera hora del dia* i ell veia com es movien *petits anells de bronze* pujant en semicercle des de l'angle dret del llit per desaparèixer a l'esquerre. Però, deia Cardan, *tenia temps de distingir ciutadelles, cases, animals, cavalls amb els seus cavallers, herbes, arbres, instruments musicals, teatres, individus d'aspectes diversos vestits amb roba estranya, però sobretot veia trompetistes; semblava que les trompetes ressonessin i tanmateix jo no sentia res. També distingia soldats, multituds, formes que no havia vist mai, boscos i moltes altres coses que ara ja no recordo...*

Fins i tot si és damunt de tot d'altres objectes que es posa *La mirada del sord*, res no s'assembla més que aquest catàleg de somnis que són *els quadrats negatius de les realitats*. Ja m'excusaràs que torni a agafar la referència de Cardan, parlant de tu, parlant de... però si en sóc de beneit!, tu ja ens havies deixat, no vas conèixer aquest text escrit el 1968. Hi feia servir la teua imatge del *Peix soluble* com a exemple del quadrat negatiu en poesia. Doncs bé, en l'espectacle del Théâtre de la Musique tot és "peix soluble" fins i tot en aquells mesuradors de temps als quals un personatge pescador de canya llença l'ham sense agafar-los mai. Només que ells són homes de carn i ossos, i aquí rau la diferència, de manera que els termes de la metàfora són personatges més vivents fins i tot que l'escenografia o el vestuari.

A més a més, només recorro novament a Cardan com a autoritat per una raó ben diferent de la de fa cinc anys, igual com l'*ocasió* és diferent. Deia aleshores, parlant de la novel·la des del meu punt de vista i defensant alhora el realisme i el surrealisme, donant-los per esdevenidor *l'inimaginable*, però més val que et citi allò que no van poder llegir els teus ulls:

Tal vegada, deia, hem arribat al punt en què la novel·la ha de saltar per damunt del

---

1. En el Cahier consagrat al somni de 1938 del qual se suposa que els documents foren reunits per André Breton. [Nota original al text]

riu infernal i ha de penetrar en el domini de l'inimaginable, fer-se conjectura a fi de contribuir al progrés de l'esperit humà, apressar la transformació de l'home i de la naturalesa. Potser som en el moment d'un gran repte, en què la novel·la gosarà fer allò que només pot ser percebut per la ciència més evolucionada, la més avançada. Potser serà la novel·la la que en el futur farà sonar les trompetes que fan que s'esfondrin les muralles, els límits, i, a través d'ella, penetrarem en l'home, aquest Jericó inexpugnable, anirem més lluny del que mai no anirà l'home a través dels astres...

Predicava per al sant de la meva devoció entre els murs encara dempeus del santuari. I vet aquí que ara se'ns ha donat accés a la ciutadella sense ni una paraula, al món sord de Bob Wilson i un noieta. L'espectacle, per què quin altre nom podem donar-li?, no és ni ballet, ni mimodrama, ni òpera (tot i que potser sigui aquesta estranya cosa, una *òpera sorda*, com si fóssim en algun moment del món anàleg al segle XVIè italià que havia vist Cardan i que veia néixer, de Caccini a Monteverdi, l'*opera seria*, el barroc de l'orella, passant del contrapunt vocal dels càntics religiosos a aquest art nou, profà en la seva essència)... l'espectacle apel·la als nous mitjans de la llum i l'ombra, a les màquines reinventades d'abans del jansenisme dels ulls, de manera que la cadira-rellotge que mesura verticalment la durada de l'espectacle és com un mecanisme per reemplaçar el pèndol, convertit en humà, dels corredors que travessen el fons de l'escenari. Tot sembla ser crític amb tot allò a què estem acostumats. Tot és experiment. Fins i tot la interpretació, deixada ben lliure, als que no anomenaré ni ballarins ni actors ja que són això i una altra cosa: experimentadors d'una ciència que encara no té nom. La del cos i la seva llibertat. L'*espectacle* explica la història d'un nen deficient i per això depassa la ciència mèdica en el mateix terreny on aquesta s'encalla, *escriu* damunt l'espai amb caràcters mòbils, homes i dones, i el color hi té el seu paper, els negres enmig dels blancs i dels monstres, tots amb un paper preponderant. L'*espectacle* és el d'una curació, la nostra, de "l'art coagulat", de "l'art sabut", de "l'art dictat". Sorgeix d'una ciència especial, la de les probabilitats (tinc ganes de dir, *i de les improbabilitats*). Ens guareix a les llotges, a la platea, de ser com tothom, de no tenir els dons divins del sord; ens fa sords a través del silenci i, magnànim, de tant en tant ens retorna l'oïda per a la música, o per a una veu xiuxiuejada entre caixes que ritma un estrany i meravellós vals (com si fos) de Strauss tot comptant el compàs: *one – two – three – one – two – three – one – two – three – one – two – three...* potser un quart d'hora al final del primer acte.

I tinc ganes d'escriure, oh temptació blava de paper blanc!, que l'estrany veïnatge (un barroc de l'esdevenidor) de la ciència i de l'art és la clau d'aquesta llibertat que Robert Wilson reclama per al seu art. Hi ha (ho sentia fa pocs dies arran de l'emissió de Nicolas Schöffer per televisió, Nicolas Schöffer és una mena de Bob Wilson en el seu medi del futur meravellós) molta gent, i no necessàriament

beneïts o monstres, que temen la substitució de l'art per la ciència, la "robotització" de la humanitat en allò que és la seva sublim particularitat, i d'alguna manera entenc que temin que canviï allò que estimen. Com tots els que ploren que la lluna ha perdut el seu misteri aquests darrers temps. Els comprenc però no els aprovo. Tota conquesta de la ciència és un triomf de l'ésser humà, de l'home. La seva llibertat s'exerceix més enllà del terreny que fins aleshores era seu: de la mateixa manera que les canalitzacions el relleven de la necessitat d'anar al pou i no trobem a faltar la bellesa del gest de les dones que feien pujar la galleda de la profunditat de la terra. L'home cada dia comença més enllà d'ell mateix, més enllà del seu passat, dels seus errors i de les seves descobertes. Dic això per la cibèrnetica, i pels ordinadors, i pel domini de l'àtom, i per aquesta cosa encara sense nom, la bellesa nova, de la qual sense cap mena de dubte l'espectacle del qual parlo és la primera alba. L'home arrenca d'allò que inventa. I no és pas la perversió que pot fer-se en l'ús de les màquines el que ens ha d'apartar d'elles o, com en el temps de la primera revolució científica, empènyer els homes més malaurats a trencar les màquines, que no són pas les seves enemigues sinó el punt de partida de la seva llibertat. Un espectacle com *La mirada del sord* és una extraordinària màquina de la llibertat. És per això que prego que hi vagin tots aquells als quals batega el cor al sol nom de la llibertat.

Mai com aquí des del forat obscur d'un teatre no havia sentit, com davant l'espectacle de Robert Wilson, que si algun cop el món canvia i deixa de ser aquest infern que veus al final de gairebé quatre hores dalt de l'escenari, i és l'infern on hi ha la mina i l'abocador de mineral dels entreactes, si algun cop el món canvia i els homes esdevenen com el dansaire del qual parlava, lliures, lliures, lliures... haurà canviat per la llibertat. La llibertat, la llibertat enlluernadora de l'ànima i del cos.

P.S. Tot això, André, t'ho adreço a tu, potser només a tu, i potser és una utopia per part meua fer-ne una carta *oberta*, i tanmateix vet aquí: l'obro. ■

Aquest article va ser publicat el 2 de juny de 1971 al setmanari "Les lettres françaises".

Traducció del francès de Guillem-Jordi Graells.